

KÉZFOGÁSOK

HASAN MEKULI

ÁTTEKINTÉS A JUGOSZLÁVIAI ALBÁNOK LÍRÁJÁRÓL

A kosovói albán nemzetiség irodalma nem oly régi keletű. Létezett már hazánk felszabadulása előtt is, de legnagyobbbrészt a Jugoszlávia felszabadulása utáni időszakhoz kötődik, vagyis az utóbbi két és fél évtizedhez. Történelmileg is, művészileg is szorosan összefügg annak a nemzetiségnek a sorsával és érdekeivel, amelynek íródott, s amelyből sarjadt, akár csak hazánk nemzetéinek történéseivel és haladó törekvéseivel.

Viszonylag rövid idő alatt — hiszen egy irodalom számára és egy irodalmi korszak szempontjából két és fél évtized valójában nem oly nagy időszak — ebben az irodalomban meglehetősen nagyszámú költő, elbeszélő, regényíró, drámaíró, kritikus és több, egyéb irodalmi műfajban és válfajban jártas alkotó jelentkezett és bontakozott ki. Egyeseket közülük fordítanak, ismernek és becsülnék más nyelvterületeken is, hazánk minden nemzetének és nemzetiségének körében, sőt országhatárainkon túl is. Mindenesetre igen jelentős és jellemző, hogy ma csak a Kosovói Íróegyesületnek mintegy negyven tevékeny tagja van, olyan, aki több könyvének megjelenésével érdemelte ki ezt az elismerést.

Kosovo Szocialista Autonóm Tartományban többféle nemzetiségű lakosság él; élnek itt albánok, szerbek, Crna Gora-iak, törökök, cigányok, muzulmánok és kisebb számban más nemzetiségűek is. Természetes tehát, hogy ilyen környezetben az irodalmi és általában a művészeti tevékenység is több nyelven bontakozik ki. Az írásművészet nagyjából három nyelven fejlődik: albán, szerbhorvát, illetve horvátszerb és török nyelven. A szerzők és a közölt művek számát, akárcsak a megjelent alkotások terjedelmét tekintve a leggazdagabb az albán nyelvű irodalom. Ezért szólunk most róla, ezúttal nagy általánosságban, szem előtt tartva kezdeti viszontagságait és a fejlődése során felmerült nehézségeket is.

Az albán irodalom kezdete és keletkezése nagyjából összefügg az országnak a faszizmus alól való felszabadításával, a szocialista Jugoszlávia létrejöttével, mert népi forradalmunk tényleges és teljes fordulatot jelentett a Jugoszláviában élő albánok egész életében, tehát irodalmi életük fejlődésében is. Az irodalmi alkotók nagy többsége 1949-től kezdődőleg jelentkezett, és az alkotások túlnyomó része is ebben az időszakban látott napvilágot. Mégsem kell figyelmen kívül hagyni, hogy albán nyelvű irodalom előbb is létezett Kosovóban, annak ellenére, hogy az albánok a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság idején jogfosztottak voltak, és igen nehéz körülmények között éltek. Nem volt joguk olyan társadalmi és kulturális fejlődésre, mint az ország többi polgárának. Nem volt lehetőségük arra, hogy saját anyanyelvükön tanuljanak és fejlesszék kultúrájukat. Veszélyes kihágásnak számított már maga az a tény is, ha valaki akár ti-

tokban is kezébe merészelté venni az albán ábécéskönyvet. Ezért ez az időszak igen sajátos volt mind társadalmi és történelmi, mind irodalmi szempontból. Irodalom létezett, mert a szerzők különféle módszerekkel mindent elkövettek, hogy anyanyelvükön írhasanak, alkothasanak, és műveiket a nép számára hozzáférhetővé tegyék. Mindenekelőtt gazdag volt az ősrégi hagyományú és szabadelvű szóbeli irodalom. Létezett és jelentős eredményeket mutatott fel azonban az úgynevezett legális irodalom is, jóllehet idegen nyelveken és idegen írással, vagy pedig anyanyelven, de idegen, kevésbé hozzáférhető írással jött létre, mert a kedvezőtlen társadalmi-politikai helyzetben, annak következményeként, hogy a jugoszláviai albánok el voltak szigetelve anyanemzetüktől, a szó szoros értelmében törvény tiltotta az albán nyelv és írás használatát. A művek túlnyomó része ara írással készült, de albán nyelven, kisebb részük pedig cirillbetűs írással, de török és arab nyelven, vagy latin betűs írással albán nyelven. A nyelvnek és írásnak ez a tarkasága, ami a sajátos társadalmi-politikai körülmények szüleménye volt, ma kivételesen jelentős történelmi és irodalmi bizonyítóanyaga az akkori időknek. Ez érthető is, hiszen e nagy nehézségek időszakában és később is a kosovói albán irodalom a korabeli horvát, szerb, szlovén, boszniai és hercegovinai népi írók szocialista tárgyú alkotásaiból vagy más irodalmakból, különösen a perzsa és arab írók műveiből táplálkozott.

A szóbeli népi irodalom rendkívül értékes művészeti örökség, amelyben különösen a líra, a meseirodalom és az egészen sajátos, igen eredeti gyermekköltészet alkotásai olykor elérik az igazi műalkotás szépségének magas fokát. E hagyományirodalom a maga időszzerűségével a szellem és a művészi gazdagság igazi kincstára volt, és mindmáig az is marad. Téma-gazdagságával, motívumbőségével és formai változatosságával a jelenkori alkotónemzedékek ihletforrása is. Mégpedig nem véletlenszerűen, hanem teljesen megérdemelten, mert bölcsesség és tapasztalat hatja át, tele van ötletes formákkal, hiteles korjellemző tényanyaggal, szellemes közmondásokkal, szólásokkal, allegóriával és sajátos ironiával — olyan jellegzetességekkel, amelyek arra szolgáltak, hogy a nép rendkívül okosan, mélyen és megfontoltan kifejezésre juttassa a maga lényét és szabadságvágyát, gondját-baját és szenvedését, lelki gazdagságát, történelmi és lélektani, de különösen művészi érzékét. Ennek az alkotásmódnak az etikai és esztétikai értékei ma is eleven erővel hatnak, mégpedig olyannyira intenzíven, hogy jellegüknél és színvonaluknál fogva tényleges alapiál szolgálhatnak a jelenkori irodalmi törekvéseknek, erőfeszítéseeknek és teljesítményeknek. E szóbeli irodalom szinte tartósította és nagy mértékben megőrizte a nyelv és a forma hiteles szépségét és varázsát, évszázadokon át éltette és továbbította a népköltészet megannyi motívumát: a szerelmet, a szenvedést, a rabszolgaságot, a gyűlöletet és hősiességet, a reményt, a társadalmi-politikai felszabadulásra való áhítózást stb., ezért érthető, hogy formálóreje ma is jelentős hatással van az idősebb, a középkorú, sőt a legfiatalabb írónemzedék alkotóinak meglehetősen nagy részére.

A kosovói albánok irodalmi örökségének és hagyományának másik fontos összetevője azoknak az íróknak az alkotása, akik titokban, magányukban és nagyobbára illegálisan, az istenimádat sívár és nyirkos-dohos csöndjében, a zárandokhelyek, dzsámik, templomok és kolostorok sejtéimes légkörében formailag is, ténylegesen is elsökként láttak hozzá a művészet alapjainak megszilárdításához, a hagyományirodalom továbbfejlesztéséhez. Ezek közül való a tetovói Tahir Efendi Luka, az orahováci Hümlü Malici, a prizreni Imer Ljutvi Pacarizi, Lazar Lumezi és mások. Mindezeket a szerzőket bizonyos sajátosság jellemzi. Alkotásuk nagyobbára a misztikumra és a figyelmük központjában levő vallási kérdésekre támaszkodik, de kiterjed a világi témákra is, arra is, ami az élet realitásának tartozéka, ami kívül áll a valláson és egyházon. Művüket áthatja a nemzeti kultúra igénye is; alkotásaikban szólnak a nemzet kérdéseiről is, keresik a bízakodás és a küzdelem útjait, rámutatnak annak szükségességére, hogy a kosovói albánok fogjanak össze a többi békeszerető balkáni néppel, első-sorban a politikai és társadalmi felszabadulásukért vívott küzdelemben. Ilyen irányú törekvéseiket legjobban úgy érzékeltethetjük, ha verseik va-

lamilyikét összevetjük például a népköltészet egyik alkotásával. Lássunk hát egy olyan jellegzetes népköltészeti alkotást, amely szorosan összefügg ezzel az időszakkal!

A BETEG VÁNDORMUNKÁS ÜZENETE

Fülemülék, szálljatok az égnek,
Szülőházam el ne kerüljétek,
Mandjátok meg anyámnak, szegénynek:
Hogy a fia megnősült, van párja...
„Milyen leány vetett szemet rája?”
— Édesanyám, a szívbeli bánat...
„Mit ad neked gazdag hozománynak?”
— Föld az ágya, kő a feje alja,
Szár az deszka a takaró rajta.

Ebben és a hasonló népköltészeti alkotásokban a nép világosan kifejezte fájalmát és szenvedését, a nincstelenség és nyomor fölötti bánatát, a nehéz életkörülményeket, amelyek miatt vándormunkára kényszerült, távoli idegen országokba vándorolt, ahonnan a fiatal emberek többsége vissza sem tért, vagy ha visszatért, akkor beteg, tehetetlen és továbbra is szegény volt, akárcsak Ivan Cankar neves szlovén író *Házam, te olyan vagy, mint az egészség című elbeszélésének* ismert hőse, aki összetörten és meggyöbörten tért haza idegenből, csak azért, hogy szülőföldjén haljon meg. Összehasonlítás végett azonban ismertethetünk egy másik albán népköltészeti alkotást is, amely a művészet szípkázó és gyönyörködtető eszközeivel juttatja kifejezésre a nép életének másik oldalát, bölcsességét, sőt humorát is. Ilyen például az alábbi népköltészeti alkotás:

Madár füttyül,
Madár füttyül, rigó meg fűrj,
Hej, madár füttyül,
Madár füttyül, rigó meg fűrj!

Virág körül,
Virág körül, rózsák közül,
Hej, virág körül,
Virág körül, rózsák közül!

— Nyisd ki szemed, ifjú legény,
Ne házasodj hozományért,
Mert elhagyon ám a vagyton,
De a sárkány a nyakadon.
Nehogy elvégy öregecskét!
Ifjú asszony hoz gyümölcsöt,
Öregasszony csak szemölcsöt!

Az ilyen és hasonló versek vagy verssorok hozzávetőleges összehasonlításából is kideríthető, milyen közeli a rokonság a szóbeli hagyományirodalom és a helöle táplálkozó, általa isletett korai írásos költészet között. Így például Hilmi Malici, aki népművelőként és felvilágosult költőként ismert, a népköltészet, valamint a perzsa és arab költészet erős hatása alatt állt, mert — hodzsa, majd sejk és mufti lévén — az albán és szerbhorvát nyelven kívül igen jól ismerte a keleti nyelveket: a perzsát, az arabot és a törököt. Idézzük fel e korabeli népoktató, költő és elbeszélő egyik versét:

Fülemüle, mondd, mi kín gyötör,
Zokogsz vagy énekelsz-e,
Röptöd föl, égi magasba tör —
Zokogsz vagy énekelsz-e?

Szíved senkinek meg nem nyitod,
Bár vihar lángol benne,
El van zárva a súlyos titok —
Zokogsz vagy énekelsz-e?

Mikor felkéklik a virradat,
Részeg bolond — légy csendbe.
Ha a hajnal pirja szétszalad —
Zokogsz vagy énekelsz-e?

Himli Malici költészetében könnyedén egymásba szövődik a búskomorság és a szomorúság; verselése gyakran a misztikumba, a korán és a biblia vallásos világába, bizonyos zárkózottságba merül, de sohasem csap át a költő kétségbeesésébe és kiábrándultságába, a kilátástalanságba.

Mind eszmei, mind esztétikai szempontból ennek az időszaknak a legérdekesebb egyénisége Hadzsi Imer Ljutvi Pacarizi, aki egyszersmind költő és forradalmár volt, s igen jelentős szerepet töltött be e vidék albán lakosságának politikai és kulturális történetében. Műve költői kifejezésforma és mondanivaló tekintetében egyaránt igen változatos. Bensőséges érzellemmel énekel a természetről, de mindarról is, ami az emberi életben történik. Kezdetben lelkesedik a fiatalos forradalomért, mert reméli, hogy az meg fogja szüntetni a feudális uralmat és a sötétséget, később azonban nincs vele megelégedve, s más utakat keres. Csakhamar meg is találja őket, mégpedig a lenini októberi szocialista forradalom eszméiben, amelyek világszerte terjedni kezdtek, s leninistává, a lenini eszmék és a szocializmus hirdetőjévé, internacionalistává lesz, első és legfőbb eszményjévé a balkáni népek egysége, egyenjogúsága és együttműködése válik. A szocializmusban látja a balkáni népek társadalmi felszabadításának és megmentésének lehetőségét. Ez a gondolat hatja át költészetét is. Több kötetnyi alkalmi, elmélkedő és oktató politikai, illetve lírai verset írt, amelyek nem éppen magas művészi színvonalúak, de irodalomtörténeti szempontból igen jelentősek és érdekesek. Versei nagyobbára oktató jellegűek, mert felvilágosultság híve lévén így is értelmezte a költészet szerepét. Íme egy kétütemű tizenkettese:

*A sötétség halál — mi adhat mentséget?
Mindenki lekókad, kit a nap nem érhet.*

*Atyáink nem hagytak tudást örökségbe,
A szemünkön hályog, nem látunk a fénybe.*

*Bevettük magunkat vakon a hegyekbe,
Mint az állatsorda, sűrű rengetegbe.*

*Zord szikláink között legfőbb úr a puska,
Mint a vadak, egymást gyilkoljuk halomra.*

*A világ népei döbbenettel nézik,
Hogy az albán nemzet önkézetől vérzik!*

Mind szűkebb, mind tágabb értelemben a költő elítéli a civakodást, a gyűlölködést, az elmaradottságot és a tudatlanságot, megveti a törzsek és a testvérek közötti vérengzést. Felszólítja törzstársait, hogy hagyjanak fel a szörnnyű cselekedetekkel, amelyeket rossz hagyományként örököltek. A tudást és az iskolát, a könyvet és a forradalmat hirdeti:

*Tanuljunk hát, jussunk ki a napvilágra,
Bele ne pusztuljunk ősi babonákba.*

*Ó, iskolát nekünk, tanulhassunk végre,
Tudásra szomjazunk, tudásra, napfényre!*

Politikai és elmélkedő verseiben nyíltan hirdeti a szocialista eszméket, élteti a szocializmust és az októberi forradalmat. Mi a szocializmus? — veti fel a kérdést a költő, majd így válaszol rá: „A szociális igazságot és egyenlőséget áhító összes emberek eszménye. Az emberek közötti megértés, szolidaritás és szeretet rendszere, a lelkiismeretesség, a munka és az igazság rendje.”

Ezek a költők és költészetük, ez az irodalom egészében véve természetesen csak előfutára volt annak az igazi és hiteles kosovói albán irodalomnak, amely a harmincas években, a két világháború között fejlődni kezdett, s amely jelentős mértékben magán viselte a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek korabeli írásművészetének tartalmi és egyéb jegyeit, különösen társadalmi elkötelezettségét: a nyomor, az egyenlőtlenység és a kizsákmányolás elleni tiltakozást.

A harmincas években, az egyenlőtlenység és jogfosztottság változatlan feltételei között, Aleksandar király hírhedt január hatodiki díktatúrájának

körülményei közepette a belgrádi, zágrábi, ljubljanoi és más egyetemeken végzett fiatal albán értelmiségiek — bármennyire is kevesen voltak — egészen új hangot adtak a kosovói albán irodalomnak, ami tartalmilag, formailag egyaránt lényegesen megváltoztatta fejlődésének menetét. Ebből az időszakból hadd említsünk csak két kiemelkedő nevet, azokét az írókét, akik a népfelszabadító háború folyamán is folytatták elkötelezett tevékenységüket, mégpedig nemcsak az irodalomban, hanem a harcok mezéjén is. Az egyik Esad Mekuli, a másik Hivzi Sulejmani volt: az előbbi kifejezetten költő és a háború utáni irodalom rangidős alkotója, az utóbbi elbeszélő és regényíró. Őket követte Mark Krasnić, Mehmet Hodzsa és még néhány író. Ezek már az alkotás új útjait egyengették, új írónemzedéket toboroztak maguk köré, olyan költőket és prózaírókat, akik lényegesen megváltozott körülmények között fejlődtek, s akik az elmúlt két évtized folyamán mennyiségileg is, minőségileg is gyorsan gazdagították a kosovói albán irodalmat.

Ennek az irodalomnak a legkiemelkedőbb egyénisége Esad Mekuli volt, aki a háború előtt kezdte, aztán a partizánháború idején a felszabadított területeken, majd a háború után is folytatta irodalmi munkásságát úgy is, mint költő, úgy is, mint a *Jete e re* című folyóirat főszerkesztője. A kosovói albán irodalom úgy tartja számon, mint az új idők, a forradalom és a forradalmi vívmányokba vetett hit következetes hírnökét. Mint az emberi szolidaritás, egyenlőség és igazság hirdetőjét. Lírája túlnyomórészt szociális tartalmú, forradalmi elkötelezettséggel áthatott gondolati líra, amelyben végigvonul az albán irodalmi hagyományaival való összefonódottság, de ugyanakkor kimutatható a világirodalom szociális és gondolati költészetének hatása is. Első, nagyjából szociális tartalmú neoszimbolikus verseiben vihart sejtet, lázadásra szólít, mert abban reménykedik, hogy a vihar után megszűnik a sötétség, kiderül szülőföldjének ége, s akkor majd albán és más nemeztiszegű földjei, a meggyötört, sápadt arcú, puffadt kezű, feltört tenyerű favágók, akik fáradtan és éhesen kóborolnak vagy pusztulnak a nagyvárosok aszfaltos utcáin és síkatoraiban, a betevő falatért és a pusztaság létért küzdő utcaseprők, napszámok és vándormunkások más helyzetbe kerülnek, a többi emberrel egyenjogúak lesznek. Mekuli ezeknek az embereknek a szenvedéséről, fájdalomról és bizakodásáról, ezeknek a kismizett szegényeknek a kirepedezett tenyeréről énekel, melyet — Silvije Kranjčevićhez hasonlóan — „remegő ajkkal megcsókolna”, hogy így módon fejezze ki szenvedésük iránti tiszteletét és megértését. Ezért a két háború között írt verseinek mindegyike az emberi és költői tiltakozás kiáltása, amely kis létszámú népcsoportjának lelkiismeret- és tudatébresztését szolgálja, így keres kiutat a nyomorból és sötétségből, a népellenes királyi rendszer okozta bizonytalanságból. S a megmentés felé vezető út egyenetlőségét a kommunisták pártjában, a felszabadulás esélyét a népharag kirobbantásában, a proletariátus zászlaja alatt egyesülő összes forradalmi erők mozgósításában és összefogásában és — hadd idézzük egyik verséből — „az egész világ testvéri közösségében” látja. De Mikuli költészete ezen a témakörön belül is változatos. Abban az időben is, később is nemcsak szülőföldjéről és népcsoportjáról énekel, hanem Spanyolországról is, a spanyol polgárháborúban küzdő néppel való szolidaritásról, a spanyol forradalom nemzetközi brigádjáról, amelyben hazánk fiai, köztük a költő albán barátai is nem kis számban harcoltak. S amikor a természetről, a szerelemről, a hegyi patakokról vagy a fülemüléről énekel, akkor is minden versében, szinte minden verssorában érezhető e néptöredék sorskérdései és szenvedései iránt tanúsított fogékonysága. Így van ez intím hangvételű versében is, amelyben arról énekel, hogy a leányszépség Várnától Stockholmig gyönyörkedtető, de legszebb szavakkal a szőke hajú albán lány iránti szerelmét érzékelteti, akinek hajfürtjei úgy hullámoznak, akár az Ohridi-tó vize. *Neked, Új napok vagy Avasa Ada* című versesköteteiben az olvasó egyaránt könnyen megfigyelheti a költői kifejezés hangvételének és színgazdagságának élő spektrumát, a motívumok és kifejezőeszközök gazdagságát, a költői látomás és álmodozás szépségét. Meglehet az ugyanúgy *Ábrándozás az elérhetetlenért* című költeményében, amelyben „a vágy szíve kong” és „a nyugtalanság a lélekben szétárad”, mint *Metohija* című

versében, amelyben e vidéket véres karmok mardossák, s a vércsöppek könnyként hullanak a költő tenyerébe, mert Metohija szíve és a költő szíve „szerelem és gyűlölet közé van kényszerítve”:

Testedet szétdarabolták:

Az első barázdával, amit az idegen hús-vér-mezőbe szántott;

Az első balta sikolyával, ami sűrű cserjéd csendjébe vágott;

Az első számozott karóval, amit beledőfték a húsodba...

Metohija!

Miádon az albánok ősi szerelme dalba fogja szenvedésedet,

Sebeid láttán szikrát vet a szem, lángot lövell a tekintet,

Nappjened ragyog reánk... te drága szülőházánk!

De hasanló érzés hatja át *Favágók* című versét és más jellegzetes költeményeit is, amelyekben a költő elmerül a zilált munkásalmok mélységeiben, a külnegyedek nyomorúságában, abban a szomorú valóságban, hogy honfitársai idegen városokban fecsérelnek az erejüket egy falat fekete kenyérért, ott pusztulnak a városi járdákon, mint megalázott és jogfosztott emberek, akik reménytelenül reménykednek, keserű segélykiáltást hallatnak, „akár szakadozott párnájuk fölött a hajnal”, vagy „a kenyérről látott véres álm”. S ezeket az embereket szüntelenül maga előtt látja a költő: „hónalj alá dugott fagyos kézzel, vállra akasztott fafűrészszel, övükben éles szekercével”, amint várnak, várakoznak, hogy valakinek dolgozhassanak.

S aztán a népfelkelés idején — ahogy azt *Köszöntő* című erős sodrású versében megénekelte, „felsikoltott a véres hajnal utáni reggel újszülött napja”, s a hősi harc, a „lángoló lázadás”, a partizánok harca meggátolta, hogy „az ember ne legyen ember”, hogy „eltűnjön a világból a nevünk” — megvirradt a szabadság. A robotolók és rabszolgák letépték rabláncukat, kezükbe vették sorsuk irányítását, új közös életük építőivé lettek. De szólaljon meg ismét a költő:

... Az idő — küzdelem
beheged minden sebünk:
Vége századok
sötétjének,
új napnak nő ki szárnya...
Igen, élünk!
Mindenünk éled!
Látja, hogy lelkesedünk...
Eltűrsak!
Emberek!
Szabadság, te drága!
Élünk!
Es az időnk is érik
lengő lobogók alatt.
Harcosainkkal
szavaink és tetteink
nyomán...
Fény derül az ember homlokán
s szívében —
múltunk mögöttünk marad...
... Az albán —
ki szolga volt nemrégén —
győzelem felé halad...

Esad Mekuli mint költő, akárcsak írótlársai: a kosovói albán lírikusok, elbeszélők, drámaírók, kritikusok és mások — név szerint: Hivzi Sulejmani, Mark Krasnici, Tajar Hatipi, Sitki Imani, Mehmet Hodzsa és a háború utáni első írónemzedék egyéb tagjai — csakugyan egész sor színvonalas művet alkottak a szabad alkotás megváltozott feltételelei között, saját anyanyelvükön és saját hagyományaikra támaszkodva. Ez ma megannyi kiadott kötettel bizonyítható, egész sor olyan alkotással, amelynek révén az albán irodalom felküzdötte magát az igazi, hiteles írott szó magasabb szféráiba. Fellépésük szerény volt, de munkásságukat nagy szorgalom és teremtőkészség jellemezte, s meg voltak róla győződve, hogy hamarosan új írónemzedék fogja őket követni, fiatalabb írók veszik át tőlük az alkotás stafétáját, akik egyre jelentősebb művekkel és gazdagabb színekkel fogják kifejezni gondolatvilágukat és a nép törekvéseit. S ez a nemzedék meg is érkezett, elfoglalta a maga helyét, hozzálátott a rá váró feladatok teljesítéséhez. Ezt a generációt pedig újabb, még fiatalabb alkotók soka-

sága követte. Igaza volt tehát a költőnek, aki egy adag melankóliával ugyan, amiért a régi nemzedék távozik, ám derűlátóan és szerényen, büszkeséggel és örömmel, amiért az ifjú tehetségek népes tábora követi egymást, ilyenképen énekelt:

*Követni fognak bennünket fiaink s fiaiknak fiat,
Es szólnak majd rólunk, ítélkeznek fölöttünk
(Nemzedékek ítélik meg a tetteket — mondta egy nagy Valaki.)
De tudom, nem ítélnek el bennünket dadogásunkért, a vajúdás kinjaiért,
Kisebb vagy nagyobb vétségeinkért, botladozó lépteinkért.
Mert ki kárhóztatható, hogy elődeink csak a botorság sötétjét hagyták ránk!
Követni fognak bennünket fiaink s fiaiknak fiat, a nemzedékek,
Tudni fognak rólunk, s a csodálat hangján mondják el gyermekeiknek,
Hogyan hódítottuk meg a fényre vezető utat — százaadokon át a puskacső rettenetében,
Hogyan építettünk városokat...
Hogyan írtuk dalainkat...*

Az ismertetést KOVÁCS JÁNOS,
a verseket KOVÁCS T. ILONA
fordította

